

Ar sinonimiški pasakymai *pakelti vėliavą* ir *iškelti vėliavą*?

Švenčiant Karaliaus Mindaugo karūnavimo dieną, beveik ištisai buvo girdėti ir spaudoje matyti pasakymas *pakelti vėliavą* ar *vėliavos pakėlimas*. Tada nejučiomis atmintyje atgydavo dar iki 1940 m. skambėjusios dainos (Fausto Kiršos žodžiai) pradžia: *Vėliavos iškeltos plakas, / Renkas vyrai, žygis bus*. Ji vis žadino klausimą, kodėl toje dainoje veiksmazodis (dalyvis) turi ne dabar plintantį priešdėlį *pa-*, bet *iš-*. Pasirausus atmintyje, rasta porų, kurios, rodos, nesiskiria savo reikšmėmis, kaip štai *pakelti* ir *iškelti ranką* (*rankas*). Tačiau čia pat atmintis pakišo atvejų, kur tie veiksmazodžiai nesukeičiami. Pavyzdžiui, neįsivaizduojamas pasakymas *pakelti klausimą*: čia vartotinas vien veiksmazodis *iškelti*. Ir, atvirksčiai, nesakysime *iškelti nuotaiką*: čia tinka tik veiksmazodis *pakelti*.

Kad nepasiduotume subjektyviam sprendimui, šokome žiūrėti, kaip *iškelti* ir *pakelti* santykį pateikia mūsų didesnieji žodynai, visų pirma „Dabartinės lietuvių kalbos žodynas“ (2000). Ten žodis *vėliava* iliustruojamas tokiais pavyzdžiais: *Pakelti, nuleisti vėliavą* ir *Iškeltos vėliavos plakasi vėjyje*. Taip pat yra ir naujaušiam internetiniame variante (2017). Taigi žodyno sudarytojams (vyr. red. Stasys Keinys) *vėliava* tiko su abiem priešdėlėtaisiais veiksmazodžiais be didesnio reikšmių skirtumo. Veiksmazodžių *iškelti* ir *pakelti* straipsniuose pavyzdžių su žodžiu *vėliava* nėra.

DLKŽ abejonių nenuslopino. Tad pasižiūrėta dar į akademinio „Lietuvių kalbos žodyno“ V tomą (1959). Čia rasti keturi pavyzdžiai, kuriuose veiksmazodžiai *iškelti* ir *pakelti* valdo papildinį *vėliava*. Iš jų trys paimti iš „aktualiųjų“ šaltinių (po smarkaus žodyno išpeikimo tokiais pavyzdžiais stengiasi stiprinti jo idėjiškumą). Vienas sakiny, taip pat gana idėjiškas, paimtas iš Jono Biliūno raštų: *Aukštai iškeltos vėliavos plevėsavo tvirtuose jaunikaičių ir vyrų delnuose*. O kiek toliau, grupėje pavyzdžių, kurie iliustruoja veiksmazodžio *pakelti* vartoseną, vienu sakiniu teikiamas ir jo junginys su žodžiu *vėliava*: *Estijos darbininkai pirmieji pakėlė sukilimo vėliavą* tsp. (t. y. sovietinė spauda). Kiek nusimanant apie tuometinę nuotaiką žodyno redakcijoje, galima beveik neabejoti, kad šis sakiny įdėtas tarsi atsvara buvusio vyriausiojo redaktoriaus Juozo Balčikonio pažiūrai. Taip viltasi įsiteikti partiniams kalbos veikėjams. Internetiniame LKŽ variante, kuriuo dabar plačiausiai naudojamosi, atnaujintame 2018 m., veiksmazodį *pakelti* iliustruojan-

čio sakinio apie Estijos darbininkus nebėra. Prie veiksmažodžio *pakelti* apskritai neduota nė vieno sakinio su žodžiu *vėliava*, prie veiksmažodžio *iškelti* – du sakiniai: *Mes vėliavą taikos iškelkim!* spauda ir jau cituotas Jono Biliūno sakiny. Tačiau negalima sakyti, kad LKŽ rengėjai teikia tik junginį *iškelti vėliavą*. Ir XVIII tome (vyr. red. Vytautas Vitkauskas), ir internetiniame LKŽ variante (vyr. red. Gertrūda Naktinienė) straipsnyje *vėliava* dviejų poetų sakiniais tarsi rodomas junginių su *pa-* ir *iš-* sinonimiškumas: *Kas Gedimino seną pilį saugos, kalne kas vėliavą pakels ir kas nuleis* Bernardas Brazdžionis ir *Vis lekia tas vaikas, iškėlęs žydintį rugį kaip vėliavą* Justinas Marcinkevičius.

Pažvelkime dar į vieną kitą solidesnį žodyną, kuriame iliustruojama žodžio *vėliava* vartoseną. Antai Chackelio Lemcheno sudaryto „Rusų–lietuvių kalbų žodyno“ I tomas (1982). Ten p. 722 platokai aiškinamas žodis *знамя* „vėliava“. Jo vartoseną apibūdinama trimis pavyzdžiais, kur lietuviškame atitikmenyje vartojamas vien veiksmažodis *iškelti*: *водрузить знамя победы* „iškelti pergalės vėliavą“; *высоко держать знамя* „nešti aukštai iškeltą vėliavą“; *поднять знамя* „iškelti vėliavą“. O štai 1988 m. išėjusiam Antano Lyberio „Lietuvių–rusų kalbų žodyne“ (p. 888) jau lietuviškasis junginys *pakelti (vėliav)ą* verčiamas rusų kalbos atitikmeniu *поднять флаг*. Taigi vartotojui užmenama mįslė: negi po šešerių metų, kai išėjo Chackelio Lemcheno žodynas, lietuvių kalboje taip pasikeitė šių veiksmažodžių reikšmės?

Chackelis Lemchenas sudarė dar ir II žodyno tomą. III ir IV tomo sudarytojai pasikeitė. 1984 m. išėjusiam III tome (p. 195) rusiškam junginiui *поднимать флаг* dar duodamas vienas lietuviškas atitikmuo – *iškelti vėliavą*. Po metų išeinatų pačių sudarytojų parengtas IV tomas. Prie jų prisidėjęs ir Chackelis Lemchenas. Tačiau šį kartą žodžio *флаг* vartoseną aiškinama dviem skirtingais lietuviškais veiksmažodžiais: *поднять флаг – pakelti vėliavą, о выбросить (выкинуть) флаг – iškelti vėliavą* (p. 493). Ko gero, Chackelis Lemchenas nebuvo matęs puslapio su šiais variantais!

Visų lietuviškų žodynų neapreprėsime. Tad dar dėl visa ko žvilgterkime į du germanistų sudarytus žodynus. Štai po ranka dvitomis Juozo Križinausko „Vokiečių–lietuvių kalbų žodynas“ (t. 1, 1989, t. 2, 1993). I tome (p. 368) vokiečių daiktavardis *Flagge* iliustruojamas junginiu *die Flagge aufziehen [hissen]* – *pakelti vėliavą*. Bet II tome (p. 107) veiksmažodis *aufziehen* turi pavyzdį *eine Fahne aufziehen* – *iškelti vėliavą*. Toks pat lietuviškas priešdėlinis veiksmažodis duodamas ir prie I tome esančio žodžio *Fahne* (p. 345). Prie veiksmažodžio *hissen* taip pat yra atitikmuo *iškelti* (p. 510). Kaip matome, šiame žodyne persvarą turi pasakymas *iškelti vėliavą*.

Vienas naujausių ir didžiausių yra dvitomis Vytauto Balaišio „Lietuvių–vokečių kalbų žodynas“, išleistas 2004 m. Jo II tome, p. 580, prie žodžio *vėliava* duodamas junginys su veiksmažodžiu *iškelti*. Tas pats daiktavardis pateiktas ir prie veiksmažodžio *iškelti* (t. 1, p. 134). O štai II tome veiksmažodis *pakelti* (p. 24), aiškinamas ypač gausiais pavyzdžiais, junginio su žodžiu *vėliava* neturi. Nemanome, kad tai atsitiktinumas. Tikriausiai sudarytojas tokią konstrukciją sąmoningai ignoravo.

Gausėjant pasakymų *pakelti vėliavą*, kilo mintis patikrinti, ar kartais apie tokį junginį nėra ko nors pasakyta Jono Paulausko studijoje „Veiksmažodžių priešdėlių funkcijos dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje“ (Literatūra ir kalba, t. 3, 1958, p. 301–453). Deja, joje nepavyko aptikti nė vieno atvejo, kai daiktavardis *vėliava* vartojamas prie veiksmažodžio *iškelti* ar *pakelti*. Matyt, tada, prieš šešis dešimtmečius, ši problema dar nebuvo iškilusi ir suvokta. Tačiau Jono Paulausko studija patvirtino mūsų išankstinę mintį, kad bendrinėje kalboje veiksmažodžiai su šiais dviem priešdėliais, nors kartais būna gana artimos reikšmės, nėra sinonimiški. Vienas kitas tikras sinonimas pasitaiko šnektose ir senuosiuose raštuose (žr. p. 429). Šis Jono Paulausko darbas atkreipė mūsų dėmesį į veiksmažodžių su priešdėliu *pa-* polinkį „žymėti silpną veiksmo intensyvumą“, o tai visai nebūdinga veiksmažodžiams su priešdėliu *iš-* (plg. p. 430–431). Mes tą priešdėlio *pa-* savybę norėtume apibūdinti ne tiek kaip veiksmo silpnumą, bet kaip veiksmo dalinę trukmę. Tuo tarpu veiksmažodžiai su priešdėliu *iš-* rodo veiksmą, kuris jau negali būti tęsiamas, nes yra pasiekęs aukščiausią lygį. Šį skirtumą parodo tokių veiksmažodžių sugretinimas: *pabūti – išbūti, parausti [žemę] – išrausti, palaikyti – išlaikyti, pamokyti – išmokyti, paplėsti – išplėsti...*

Prie šios grupės pritampa taip pat veiksmažodžiai *iškelti* ir *pakelti* su papildiniu *vėliavą*. Pirmasis junginys čia įgauna ne tik vietos reikšmę, bet ir atspindi aukščiausią moralinį objekto, t. y. vėliavos, įvertinimą. Ji gali būti iškeliamą aukščiau ar žemiau, iškišama pro langą, nuleidžiama nuo balkono ar su kotu pritvirtinama prie vartų – vis tiek ji bus iškelta. Tos reikšmės, suvokiant lietuvių kalbai būdingą reikšmių sistemą, neįgauna *vėliava* su veiksmažodžiu *pakelti*. Žmonės, veikiami rusų kalbos, kurioje veiksmažodis *поднять* ar *поднимать* subtilių reikšmių dvilypumo neišreiškia, lengva ranka ima vartoti veiksmažodį *kelti* su priešdėliu *pa-*. Reikia džiaugtis, kad tą lietuvių kalbai būdingą reikšmių niuansavimą savo straipsniuose, paskelbtuose „Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje“ (t. XII, 2007, p. 8–10) ir elektroniniame jos variante (www.vle.lt), yra įtvirtinęs istorikas, heraldikos specialistas Edmundas Rimša. Jau elektroninio formato pirmajame sakinyje

pasakyta: *Lietuvos valstybės vėliava nuolat iškelta...* Toliau randame tókius junginius: *Vėliava iškeliamą..., ...vėliavą numatyta iškelti virš Valdovų rūmų.*

Šiuose Edmundo Rimšos straipsniuose veiksmažodis *kelti* gana dažnai sakomas be jokio priešdėlio – *vėliava keliama*. Toks pasakymas visiškai sutinka su lietuvių kalbos veiksmy raiškos sistema. Todėl ir komanda *Vėliavą kelk* vartojama taisyklingai: jokio priešdėlio čia nereikia. Tačiau apie priešdėlėtųjų ir nepriešdėlėtųjų veiksmažodžių santykį kalbėti būtų kito rašinio tikslas. Mums čia rūpi tik pora *iškelti* ir *pakelti vėliavą*. Svarstymą apie šių veiksmažodžių vartojimą su daiktavardžiu *vėliava* norėtume baigti tókia išvada. Kai keliamo vėliavą, norėdami pagerbti kokį žymų įvykį ar objektą, vartotinas veiksmažodis *iškelti*. Veiksmažodis *pakelti* tiktų nebent tada, kai norėtume nurodyti, jog vėliava patrauktina į kitą vietą ar kiek kilstelėjama. Pavyzdžiui: *Pakelk vėliavą arčiau prie lango; pakelk nusmukusią nuo stiebo vėliavą aukštytyn*. Pasakymas *pakelti vėliavą* rodo buitinių veiksmą. Valstybinę, tautinę ir visuomeninę reikšmę vėliavos kėlimas įgauna tik su veiksmažodžiu *iškelti*.

Papildymas. Autorių pastabas dėl junginių *pakelti vėliavą* ir *iškelti vėliavą* reikšmės skirtumų remia administracinė ir specialioji vartoseną. „Lietuvos Respublikos valstybės vėliavos ir kitų vėliavų įstatyme“ (nauja redakcija nuo 2004 m. rugsėjo 1 d.) vartojami tik junginiai *kelti vėliavą* (procėsui arba apibendrintam veiksmui nusakyti) ir *iškelti vėliavą* (baigtiniam veiksmui nusakyti): *Valstybės švenčių dienomis Lietuvos valstybės vėliava keliama prie, virš ar ant šių pastatų; Lietuvos valstybės istorinės vėliavos iškėlimo vietos ir progos; prie Lietuvos Respublikos Seimo kartu su Lietuvos valstybės vėliava iškeliamos Latvijos Respublikos ir Estijos Respublikos vėliavos* ir t. t.

Pakėlimo ir *iškėlimo* reikšmės skiriamos Užsienio reikalų ministerijos „Lietuvos Respublikos valstybės vėliavos protokole“ (2010): *Vėliava pirmiausiai pakeliama iki aukščiausio stiebo taško, po to nuleidžiama 1/3 stiebo ilgio; Atstumas tarp vėliavų, iškeltų prie pastato, stiebų turi būti ne mažesnis nei 1/5 stiebo aukščio; Lietuvos valstybės vėliava iškeliamą ant stiebo, kuris yra arčiausiai įėjimo.*

Junginys *pakelti vėliavą* nėra pakliuvęs į terminologų apsvartytus terminų žodynus. Teiktino termino *karinė jūrų vėliava* (Enciklopedinis karybos žodynas, 2008) apibrėžtyje rašoma: *Karinė jūrų vėliava keliama kartu su valstybės vėliava*. Teiktino termino *olimpinė vėliava* (Sporto terminų žodynas, t. 1, 2-asis patais. ir papild. leid., 2002) plačioje apibrėžtyje dėstoma: *Pirmą kartą ji buvo iškelta VII olimpinėse žaidynėse Antverpene [...]. Nuo 1920 m. iškeliamą visose olimpinėse žaidynių varžybose.* (R. U.)